

رابطه نعت مفرد الیم و شدید با گناه با رویکرد تفسیری و بلاغی

سمیه علیخانی

چکیده

قرآن کریم به عنوان کتاب هدایت در قالب داستانها و هشدارها ، فرجام نافرمانی ها و عذاب افراد و امتهای گذشته را با تعبیر گوناگون بیان می کند . اما در بیان نوع عذاب یکسان عمل نمی کند . بلکه صفات متفاوتی را برای کلمه عذاب عنوان می کند . از جمله در بسیاری از مواضع در نعت مفرد اینگونه عمل می کند . مثلا در بیان عذاب منافقان ، از واژه الیم استفاده می کند . یا اینکه در بیان عذاب کفار از واژه عظیم استفاده کرده است . اینها نشان دهنده این مطلب است که این اوصاف با نوع گناه مخاطب تناسب ویژه ای دارند که خداوند از آنها استفاده کرده است . و وجود این اوصاف در آیه مورد نظر با هدف سوره تناسب دارد . مثلا سوره بقره بیشتر آیاتش درباره نفاق یهود و بنی اسرائیل است . لذا زمانی که خداوند منافقان را که راه یهود را می روند و از آنان پیروی می کنند را تهدید به عذاب می کند از واژه الیم استفاده می کند . نکته دیگری که در انتخاب این واژه ها وجود دارد ، این است . در این تحقیق ما سعی کردیم که علت انتخاب این صفات را از نظر تفسیری و بلاغی به صورت تلفیقی بین این دو علم در یابیم . و تعدادی از آیاتی را که درباره عذاب الیم منافقان و کفار و مشرکین و یهود و نصاری می باشد را مورد بررسی قرار دادیم تا بدانیم از منظر تفسیری علت عذاب آنها چه بوده است و از منظر بلاغی با توجه به سیاق قبل و بعد آیات در یابیم که علت انتخاب این نعت کاملا دقیق بوده و دذ راستای هدف اعجاز قرآن می باشد . و با بررسی این نعت در تفاسیر دیده نمی شود هر چند که تفاوت در نوع گناه و نوع مخاطب قابل دریافت است و استفاده از چنین تفاوتی بیشتر برای نشان دادن شدت عمل مخاطبان و شدت شکنجه آنان می باشد که با الفاظی مثل الیم و شدید و... قابل لمس تر است.

فهرست مطالب

عنوان

صفحه

مقدمه	۱
فصل اول کلیات تحقیق	۳
گفتار اول : طرح تحقیق	۴
الف : بیان مسأله	۴
ب : اهمیت و ضرورت تحقیق	۴
ج : پیشینه تحقیق	۵
د : سؤال تحقیق	۶
سؤال اصلی	۶
سؤالات فرعی تحقیق	۶
ه : پیش فرضهای تحقیق	۶
ز : فرضیه تحقیق	۶
ج : مفاهیم و متغیرها	۶
ط : روش تحقیق	۷
گفتار دوم مفهوم	۷
۱-۲-۱- مفهوم شناسی نعت	۷
الف : نعت در لغت	۷
ب: نعت در اصطلاح	۷
۱-۲-۲- مفرد	۷
مفهوم نعت مفرد	۷

۸	 ۱-۲-۳-عذاب
۸	 ۱-۲-۴-الیم
۸	 ۱-۲-۵- شدید
۹	 ۱-۲-۶-تفسیر
۹	 الف : تفسیر در لغت
۹	 ب : تفسیر در اصطلاح
۹	 ۱-۲-۷-بلاغت
۹	 الف : بلاغت در لغت
۹	 ب : بلاغت در اصطلاح
۱۰	 فصل دوم : رابطه عذاب الیم و شدید با گناه با رویکرد تفسیری
۱۱	 گفتار اول
۱۱	 ۱-۲-۱- رابطه عذاب الیم با گناه با رویکرد تفسیری
۱۱	 ۲-۱-۱- عذاب الیم کافران
۱۴	 ۲-۱-۲- عذاب الیم منافقان
۱۹	 ۲-۱-۳- عذاب الیم مشرکان
۲۱	 ۲-۱-۴- عذاب الیم یهود
۲۳	 ۲-۱-۵- عذاب الیم نصاری
۲۴	 ۲-۱-۶- عذاب الیم افراد ضعیف الایمان
۲۶	 گفتار دوم
۲۶	 ۲-۲-۱- عذاب شدید کفار
۲۸	 ۲-۲-۲- عذاب شدید اکابر قریش
۲۹	 ۲-۲-۳- عذاب شدید اهل قریه
۳۰	 ۲-۲-۴- عذاب شدید بنی اسرائیل

۳۱.....	۵-۲-۲- عذاب شدید گمراه کنندگان
۳۲.....	۶-۲-۲- عذاب شدید منافقان
۳۲.....	۷-۲-۲- عذاب شدید بعضی از مردم
۳۴.....	فصل سوم: رابطه نعت الیم و شدید با گناه با رویکرد بلاغی
۳۶.....	گفتار اول
۳۶.....	۱-۳- اسلوب های بلاغی در نعت الیم
۳۶.....	۱-۱-۳- تهکم
۳۷.....	۲-۱-۳- استعاره تصریحیه
۳۸.....	۳-۱-۳- اسلوب التفات (خبر دادن از ماضی و مضارع)
۳۸.....	۴-۱-۳- اطناب
۳۹.....	۵-۱-۳- مجاز
۳۹.....	۶-۱-۳- مجاز مرسل
۴۰.....	گفتار دوم اسلوب بلاغی نعت شدید
۴۳.....	نتیجه
۴۴.....	فهرست منابع

یکی از ارکان اصول دین ، مسئله معاد است یعنی اعتقاد به این که بعد از این عالم ، جهان دیگری است حساب و کتابی هست و بهشتی و جهنمی وجود دارد . در عالم آخرت هر کسی از نتیجه عمل خود که در دنیا انجام داده بهره مند می شود چنانچه در حدیث آمده : الدنيا مزرعة الاخرة. دنیا مزرعه و کشتزار آخرت است اگر عمل خوب داشته باشد پاداش خوب می گیرد و اما اگر در دنیا عمل بد انجام داده باشد سزای او فہیم و عذاب آن است . در این جهان هر فعلی یک اثری دارد و فرقی ندارد که آن عمل خوب باشد یا بد. در واقع عذاب هم یک اثر است یک واکنش است که در طول عمل واقع شده و هرگز از آن جدا نمی شود . و قطعاً این ویژگی برای هر عملی وجود دارد و این خواست خداوند است و نشان دهنده عدل او در آفرینش جهان است . خداوند انسان را طوری آفریده که طبع او هم جذب اعمال نیک می شود و هم جذب اعمال بد یعنی در نهاد او نیروهای متضاد واقع شده است البته نا گفته نماند که خداوند انسان را در برابر این اضداد مسلح آفریده است و نیروی اختیار و اراده به او عنایت فرموده و همین طور یاورانی را به نام رسولان برای او فرستاده تا او را در مسیر حرکتش با نیروی دیگری به نام هوای نفس مواجه شده و همین نیرو موجب قرار گرفتن بعضی از افراد سست اراده در مسیر شیطانی شد و باعث شد که آنها با فرا خواندن گروهی دیگر از انسان ها آنها را نیز با خود دعوت انبیاء الهی و انداز های آنان را نادیده گرفتند و در نتیجه عذاب های دنیوی و اخروی برای خود و پیروانشان مهیا ساختند صفاتی که در قرآن برای عذاب بیان شده اند، مختلف و گوناگون است از قبیل الیم - عظیم - مہین - شدید و امثال اینها که هر کدام به شدت و سختی عذاب است و همچنین وابسته به حالات گنہکاران است که بعضی از کارها مستحق عذاب الیم و بعضی دیگر مستحق عذاب شدید و ... است . و به طور کلی میتوان گفت مجازات گاهی دردناک است (عذاب الیم) مانند شلاق زدن و آزار بدنی . و گاهی توهین آمیز است (عذاب مہین) مانند پاشیدن لجن بر لباس کسی و مانند آن و گاهی پر سر و صداست . (عذاب عظیم) مانند مجازات در حضور جمعیت و گاهی نیز اثر آن در وجود انسان عمیق است و تا مدتی باقی می ماند (عذاب شدید) مانند زندانهای بلند مدت با اعمال شاقه و امثال آن. در کتب تفسیری علل این عذاب هارا می توان دریافت و نکته ی مهمی که وجود دارد این است که قرآن در سطح بالایی از بلاغت قرار دارد و اینکه خداوند هر آنچه را که در این عالم خلق کرده همه و همه دارای زوجی هستند که کاملاً با آن مطابق است و این نشان اعتدال خداوند در همه امورش دارد حتی در سخن گفتن از کلماتی استفاده می کند که کاملاً از نظر بلاغت با هم هم سنج اند و هیچ گونه تضاد و نا همگونی در میان آن ها نیست بدین معنا که استعمال لغت خاص در کنار واژه عذاب با آهنگ ویژه آیات قبل و بعد سیاق و مقتضای حال نیز مرتبط است. هیچ گاه امکان ندارد به جای آن کلمه، کلمه ی دیگری نهاد. در این فصل بر آنیم تا با بررسی این نعوت (الیم - شدید) و با بهره گیری از کتب تفسیری رابطه بین این عذابها و گناہان را بشناسیم . شرک به

۳- أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ (مجادله/ ۱۵) خداوند عذاب شدیدی برای آنان فراهم ساخته، چرا که اعمال بدی انجام می‌دادند!

قبل از این آیه، خداوند درباره روی گردانی افرادی که مورد لعن و غضب خداوند قرار گرفته اند، سخن گفته است. این آیه درباره منافقین نازل شده است و چون خداوند در آیه قبل با آنان سخن گفته و آنها را از غضب الهی آگاه ساخته ولی آنها توجهی نکرده و دست به اعمال زشتی مثل قسم دروغ - توطئه علیه مسلمانان منحرف کردن مردم از راه خدا زدند. خداوند آنان را به عذاب شدید وعده داده است چرا خودشان با این اعمالشان این آتش را برای خود فراهم کرده اند. و این عادلانه ترین مجازات است که خداوند برای این گروه فراهم کرده است. البته باید گفت: با توجه به معنای تولی که با اعراض با حالت تکبر^{۱۳۵} است، این روی گردانی یک اعراض عادی نیست. بلکه چون تکبر در آن هست لذا دارای شدت و قوت در کار است همچنین در معنای لغوی غضب آمده که: «هیجان، جوشش خون در قلب برای انتقام است»^{۱۳۶}.

از این رو می بینیم که وقتی کسی خشمگین می شود قلب او به شدت می تپد و خونس به شدت در رگها جریان می یابد لذا برای انتقام شدیدترین تصمیمات را می گیرد. از این رو نعت شدید بسیار زیبا و در جای خود به کار رفته است. جمله «إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ» دارای تأکید برای عذاب شدید می باشد. ۱- إنَّ از حروف مشبه بالفعل. ۲- جمله اسمیه. در واقع خداوند با تأکید های گوناگون در کلام درستی نعت عذاب و بلاغت کلام خود را تأیید کرده است.^{۱۳۷}

نتیجه

آیاتی که در این فصل به بررسی آن پرداختیم، می یابیم که بیشترین چیزی که سبب معذب شدن انسان در آخرت می شود کفر و انکار است و تقریباً این مسأله در تمامی آیات یاد شده دیده می شود. علاوه بر این باید گفت: بعد از کفار دومین گروهی که مورد لعن و غضب خداوند هستند منافقین اند که پشت چهره نفاق ضربات زیادی را به اسلام تحمیل کردند. و عذاب مطرح شده در قرآن درباره افراد و گروههای مختلف نیز بیشتر برای تذکر و تنبیه ایراد شده است. و در واقع خداوند با آیات عذاب برای تمامی افراد

^{۱۳۴} . تفسیر نمونه، ج ۲۰، ص ۲۶۷

^{۱۳۵} . قاموس قرآن، ج ۷، ص ۲۴۶

^{۱۳۶} . مفردات و الفاظ قرآن، ج ۲، ص ۷۰۱

^{۱۳۷} . الجدول في إعراب القرآن و صرفه و بیانه مع فوائد نحویة هامة، ج ۲۸، ص ۱۸۳

اتمام حجت کرده که در صورت تخلف مستوجب عذاب می شوند . البته باید گفت :در بیشتر تفاسیر، تفاوت عمده‌های بین نعوت عذاب دیده نمی شود . و آنچه که از این مباحث فهمیده می شود این است که بین اعمال انسان و این صفات عذاب ارتباطی خاص برقرار است . و در تمامی آیات یاد شده صفت الیم و شدید برای مفرد عذاب ایراد شده بود و در هیچ یک از آیات واژه عذاب جمع به کار برده نشده بود و این واژه در تمامی آیات به صورت نکره آورده شده است . تا عظمت الهی را نشان دهد.

فهرست منابع

قرآن کریم

۱. ابن عاشور، محمد طاهر، التحویر و التنویر ، بیروت ، مؤسسه التاریخ العربی ، ۱، ۱۴۲۰.
۲. ابن عباس، عبدالله بن عباس، غریب القرآن فی شعر العرب، مؤسسه الکتب الثقافیه - لبنان - بیروت، چاپ: ۱، ۱۴۱۳ ه.ق.

۳. ابن فارس ، احمد، معجم مقائیس اللغة ، تحقیق عبدالسلام محمد هارون ، قم ، دارالکتب العلمیه ، بی تا مقائیس اللغة
۴. ابو زهره ، محمد، زهره التفاسیر ، بیروت ، دار الفكر ، بی تا ، چاپ اول
۵. اشکوری، محمد بن علی، تفسیر شریف لاهیجی ، دفتر نشر داد - ایران - تهران، چاپ: ۱، ۱۳۷۳ ه.ش.
۶. الخادمی کوشا ، محمد علی ، معانی القرآن ، (فی المعانی و البیان و البدیع ، قم ، نشر هاجر ، ۲، ۱۳۸۷
۷. امین، نصرت بیگم ، مخزن العرفان ، بی تا ، بی جا، چاپ ۱
۸. امین شیرازی ، احمد ، آیین بلاغت ، شرح فارسی ، مختصر المعانی ، دفتر انتشارات اسلامی ، ۱۳۸۵، ص ۵
۹. بدیل ، یعقوب ، اصیل ، موضوعه النحو و الصرف و الا عراب ، مترجم ، قاسم بستانی ، محمد رضا یوسفی ، قم ، انتشارات اعتصام ، ۱، ۱۴۲۰،
۱۰. بیضاوی ، عبدالله بن عمر ، انوار التنزیل و اسرار التأویل ، بیروت، دا احیاء التراث العربی، ۱، ۱۴۱۸
۱۱. جعفری ، یعقوب ، تفسیر کوثر، قم ، انتشارات هجرت ، ۱، ۱۳۷۶
۱۲. خمینی ، روح الله، شرح چهل حدیث ، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی ، ۱۳، ۱۳۷۶
۱۳. درویش ، محی الدین ، اعراب القرآن و بیانه ، نشر الارشاد ، ۴، ۱۴۱۵ ق،
۱۴. دیوندی، محمود حسن ، تفسیر کابلی ، تهران ، احسان، ۱۱، ۱۳۸۵.
۱۵. راهپوری ، غیاث الدین ، غیاث اللغات ، به کوشش منصور ثروت ، تهران ، امیر کبیر ، ۲، ۱۳۷۵
۱۶. راغب اصفهانی ، حسین بن محمد ، ترجمه تحقیق ، مفردات الفاظ قرآن ، مترجم : غلامرضا خسروی حسینی ، تهران ، مرتضوی ، ۱، ۱۳۶۹
۱۷. زحیلی، وهبه، التفسیر المنیر فی العقیدة و الشریعة و المنهج، دار الفكر - سوریه - دمشق، چاپ: ۲، ۱۴۱۱ ه.ق.
۱۸. صافی ، محمود ، الجدول فی اعراب القرآن ، دمشق ، دار الرشید ، ۴، ۱۴۱۸،
۱۹. صافی ، محمود، پرتوی از قرآن ، جمرار ۱، تهران ، ۴، ۱۳۶۲ ه ش
۲۰. طباطبایی ، محمد حسین ، تفسیر المیزان ، مترجم : محمد باقر موسوی همدانی ، قم ، دفتر انتشارات اسلامی قم ، ۵، ۱۳۷۴،
۲۱. طبرسی، فضل بن حسن، ترجمه تفسیر مجمع البیان، فراهانی - ایران - تهران، چاپ:
۲۲. طبرسی، فضل بن محمد ، ترجمه جامع الجوامع ، مترجم : غفوری ، اکبر ، آستان قدس رضوی ، بنیاد پژوهشهای اسلامی ، مشهد ۱۳۷۵ .

- طبری، محمد بن جریر، جامع البیان فی تفسیر القرآن (تفسیر الطبری)، دار المعرفة - لبنان - بیروت، چاپ: ۱، ۱۴۱۲ ه.ق.
۲۳. طریحی، فخرالدین مجمع البحرین، محقق: حسینی اشکوری، احمد، مرتضوی، تهران، ۱۳۷۵، ۳.
۲۴. طیب، عبدالحسین، اطیب البیان فی تفسیر القرآن، اسلام، ایران - تهران، ۱۳۶۹.
۲۵. فائز، قاسم، علوم البلاغه مع تمارین قرآنیه، نشر سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی (مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی)، تهران، ۱۳۸۸، ۱.
۲۶. فخر رازی، محمد بن عمر، التفسیر الکبیر (مفاتیح الغیب)، دار إحياء التراث العربی - لبنان - بیروت، چاپ: ۳، ۱۴۲۰ ه.ق.
۲۷. فراهیدی، خلیل بن احمد، العین، دار الکتب العلمیه، بیروت: لبنان. اول، ۲۰۰۳ م.
۲۸. قرائتی، محسن، تفسیر نور، مرکز فرهنگی درسهای از قرآن، ایران - تهران، ۱۳۸۸، ۱.
۲۹. قرشی بنابی، سید علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۱، ص ۵۶، دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۷۱. ۳۰ قرشی بنابی، سید علی اکبر، تفسیر احسن الحدیث، بنیاد بعثت، ایران - تهران، ۱۳۷۵، ۲.
۳۱. کاشانی، فتح الله بن شکرالله، منهج الصادقین فی إلزام المخالفین، کتابفروشی اسلامیه - ایران - تهران، چاپ: ۱، ۱۳ ه.ش.
۳۲. کرمی، محمد، التفسیر لکتاب الله المنیر، علمیه (چاپخانه) - ایران - قم، چاپ: ۱، ۱۴۰۲ ه.ق.
۳۳. مراغی، احمد مصطفی، تفسیر المراغی، بیروت، دارالفکر، چاپ اول، بی تا.
۳۴. مکارمشیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، دارالکتب الاسلامیه، ایران - تهران، ۱۰، ۱۳۷۱.
- قم، ۵، ۱۳۷۴.
۳۵. معرفت، محمدهادی، تفسیر ومفسرون، قم، تمهید، ۱، ۱۳۷۹.
۳۶. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، سپهر، ۸، ۱۳۷۱.
۳۷. مغنیه، محمدجواد، ترجمه تفسیر کاشف، ج، بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم) - ایران - قم، چاپ: ۱، ۱۳۷۸ ه.ش.
۳۸. مقاتل بن سلیمان، تفسیر مقاتل بن سلیمان، دار إحياء التراث العربی - لبنان - بیروت، چاپ: ۱، ۱۴۲۳ ه.ق.
۳۹. مهرین شوشتری، عباس، فرهنگ کامل لغات قرآن، گنجینه، بی جا، چاپ سوم، ۱۳۷۴.
۴۰. هاشمی، احمد، ترجمه و شرح جواهر البلاغه، ترجمه: حسن عرفان، نشر بلاغت، قم، ۱۵، ۱۳۹۱.

